

**Incunabilele din județul Mureș între Lista lui Constantin Karadja și
Catalogul Colectiv al incunabilelor din România**
(în curs de elaborare)

Elena Maria Schatz
Institutul de Memorie Culturală
(clMEC) – București

Constantin Ioan Karadja (Haga 1889–București 1950) și-a făcut studiile la Cambridge și la Școala de drept din Londra, ajungând, la scurt timp de la absolvire, membru al baroului englez. Între 1920 și 1944, ca înalt funcționar al Ministerului de Externe al României, a îndeplinit diverse funcții în diplomație și în comerțul exterior, a publicat cărți, studii și articole pe teme economice, probleme valutare, comerț mondial, diplomație și drept internațional. O atenție deosebită merită activitatea sa de cercetător și publicist pe teme din istoria poporului român și din istoria culturii românești. În sprijinul cercetărilor întreprinse, Constantin Karadja a colecționat antichități, obiecte de artă și, în special, valori bibliofile, multe dintre acestea pentru conținutul lor, ca surse ale istoriei românilor. Colecția sa, deschisă publicului, conținea unele exponate valoroase, unele dintre acestea fiind chiar unicate pe plan național.

În ședința din 3 iunie 1946 a Academiei Române, generalul Radu Rosetti, propunând alegerea lui Constantin Karadja ca membru de onoare al Academiei, spunea: „Ca bibliofil, domnia sa a adunat o bibliotecă bogată de incunabile, de ediții rare și de studii asupra trecutului nostru, de cel mai mare folos pentru cercetările istorice... De asemenea, trebuiește menționat că editorii catalogului internațional al incunabilelor i-au încredințat întocmirea și publicarea părții privitoare la incunabilele aflate în bibliotecile publice și private din România, lucrare pe care a dus-o la bun sfârșit.”

Într-adevăr, în perioada șederii la Berlin (1932-1941), Constantin Karadja și-a continuat opera de colecționare și cercetare a incunabilelor și, sub îndrumarea directă a savantului Konrad Haebler, director al Comisiei pentru Catalogul colectiv al incunabilelor (Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, prescurtat în continuare GW), a realizat

un prim catalog colectiv al incunabilelor din România, înaintându-l redacției GW sub forma unei liste dactilografiate, în care 1.470 de titluri/ediții de incunabile, depistate în 38 de colecții, erau scrise 1) alfabetic, 2) pe biblioteci (citește colecții).

Cercetări ulterioare ne-au arătat că, încă la acea dată, mai existau colecții de incunabile care nu au fost cunoscute de Constantin Karadja și cuprinse în Listă (la Oradea, Satu-Mare, Baia-Mare, Iași etc.), iar în privința titlurilor descrise, în majoritatea cazurilor, nu au fost evidențiate toate lucrările cuprinse într-un coligat compus din mai multe incunabile și nici titlurile incunabilelor legate împreună cu lucrări publicate în secolele următoare (în special în secolul al XVI-lea).

Anii care au urmat celui de al Doilea Război Mondial au adus importante prefaceri în toate domeniile de activitate, colecțiile de cărți anterior constituite nefiind nici ele cruțate de valul de schimbări impus de noua orânduire.

De aceea, începând cu anul 1960, s-a pus problema realizării Catalogului colectiv al incunabilelor, menit să consemneze noua configurație și componență a colecțiilor de incunabile din România. Cum avatarurile acestei inițiative nu constituie subiectul prezentei comunicări, ne vom limita la a spune că abia în ultimii doi ani lucrarea a început să prindă contur, Institutul de Memorie Culturală (clMeC) din subordinea Ministerului Culturii și Cultelor, ca deținător al bazelor de date privind patrimoniul cultural național, asumându-și sarcina realizării și publicării acestui catalog. Mulțumim în mod deosebit domnului Ministru Secretar de Stat Florin Rotaru pentru susținerea realizării și publicării marilor cataloage de interes național și internațional, acum în lucru la clMeC, Catalogul colectiv al cărții vechi românești și Catalogul colectiv al incunabilelor din România.

În Lista lui Constantin Karadja, pentru zona cuprinsă actualmente în județul Mureș sunt menționate următoarele colecții de incunabile:

Mănăstirea franciscanilor de la Călugăreni (Mureș), cu 23 de incunabile, iar în orașul Târgu Mureș: Colegiul Reformat, cu 7 incunabile, Biblioteca Teleki, cu 29 de incunabile și Mănăstirea franciscanilor, cu un incunabil.

În total, 60 de incunabile, cuprinse în colecții.

În anul 1971 a apărut la Târgu-Mureș Catalogul incunabilelor din Biblioteca Teleki-Bolyai, rod al strădaniei a doi bibliografi care, pentru calitatea științifică a lucrării, merită respectul și gratitudinea tuturor specialiștilor în studiul incunabilelor: domnii Laslo Fikk și Lajos Balász (care au folosit și fișele mai vechi realizate de bibliografii Endre Bustya și dr. Elek Farczády). Fondul descris este deosebit de valoros, atât prin conținutul, varietatea și raritatea titlurilor și a edițiilor cuprinse în colecție, cât și prin însemnele de proprietate care atestă o interesantă circulație, în timp, a fiecărui exemplar. Și sub aspect editorial, lucrarea este o reușită prin calitatea hârtiei, eleganța tipăriturii, calitatea ilustrației și a legăturii. Catalogul cuprinde descrierea a 70 de titluri de incunabile: 66 incunabile ale Bibliotecii Teleki-Bolyai și 4 incunabile ale Bibliotecii Județene Mureș, preluate de la Mănăstirea franciscană din Lăzărea (județul Harghita).

Atât Introducerea cât și indexul intitulat *Possessores antecedentes* ne informează că majoritatea incunabilelor descrise (52 din 70) provin din colecția Teleki-Samuel. În Lista lui Constantin Karadja, la Biblioteca Teleki figurează, în 1937, 29 de incunabile, care se regăsesc toate în catalogul publicat¹. Restul de 23 de titluri², aparținând tot colecției Teleki, nu i-au fost comunicate lui Constantin Karadja când a întocmit Lista, deoarece încă nu fuseseră identificate și fișate de bibliotecarii custozi ai colecției din perioada respectivă.

Tot din Introducere și din indexul *Possessores antecedentes* aflăm că 10 incunabile provin din fondul Bolyai (fosta Bibliotecă a Colegiului Reformat), iar 4 incunabile provin din biblioteca fostei Mănăstiri franciscane de la Călugăreni (Mureș).

În Lista lui Constantin Karadja, la Colegiul Reformat apar 7 incunabile care se regăsesc toate în catalog³, dar acesta mai cuprinde în plus trei titluri⁴, provenind și ele din colecția Colegiului Reformat, titluri care, la fel ca și în cazul celor 23 de la Teleki, în momentul întocmirii Listei nu fuseseră identificate ca incunabile în respectiva colecție și nu-i fuseseră comunicate lui Constantin Karadja.

¹ Pozițiile 1, 2, 5, 7-11, 13-16, 21-23, 25, 26, 32, 37, 41, 42, 45, 47, 52, 56, 57, 62, 63, 65.

² Descrise în catalog la pozițiile: 6, 12, 17, 19, 33, 36, 38, 39, 43, 46-61, 64, 66.

³ La pozițiile: 3, 20, 27, 28, 31, 40, 44.

⁴ Descrise în catalog la pozițiile: 4, 29, 30.

Mănăstirea franciscană de la Călugăreni (Mureș) figurează în Lista lui Constantin Karadja cu 23 de incunabule. Dintre acestea, nici unul nu apare în catalogul publicat; în schimb, apar alte 4 cu ex-librisul mănăstirii, dar care nu figurează în Listă⁵. Este posibil ca aceste 4 incunabule să fi intrat în fondul Teleki înainte de întocmirea Listei și să fi fost identificate și descrise abia cu ocazia redactării catalogului. Aceste presupuneri sunt bazate pe informații primite de la domnul Spielmann Mihály, șef de serviciu la Biblioteca Teleki-Bolyai, căruia îi mulțumesc și pe această cale. Pentru a da un răspuns și mai amănunțit, s-ar impune studierea arhivelor și inventarelor fondului Bibliotecii Teleki-Bolyai, urmărind să surprindem momentul exact al intrării în colecție, calea de intrare și proveniența fiecărui volum.

Analizând cele 23 de incunabule de la Călugăreni descrise în Lista lui Constantin Karadja, constatăm:

- a) Toate lucrările sunt de teologie și drept canonic;
- b) 4 incunabule au intrat ulterior în fondurile Mănăstirii franciscane de la Odorheiul Secuiesc și se află în prezent în custodie la Mănăstirea franciscană de la Șumuleu-Ciuc. Este vorba de un coligat format din lucrările *Imitatio Christi* / Thomas a Kempis – Brescia: Jacobus Britannicus, 6 Iun. 1485; 8° (Karadja 654) și *Sermones ad heremitas* / [Pseudo-] Augustinus, Aurelius.- Brescia : Jacobus Britannicus , 5 Ian. 1486 ; 8° (Karadja 656), de lucrarea *Manipulus curatorum* / Guido De Monte Rochen .-Strassburg : Georg Husner, 29 Nov. 1490 ; 4° (Karadja 660) și de un alt coligat format din *Vocabularius brevilocus* / Johannes Reuchlin .- Nürnberg : [Anton Koberger] , 21 Feb. 1494 ; 4° (Karadja 663) și din lucrarea *Lavacrum conscientiae* / Jacobus de Gruytrode .- [s.l.] : [s.n.] , [s.a.] , [s.a.] ; 4°, nemenționată în Lista lui Constantin Karadja (am spus deja că, în majoritatea cazurilor, lui Constantin Karadja nu i-au fost semnalate toate lucrările cuprinse într-un coligat).

c) 6 incunabule mai figurează ca titlu/ediție și în alte colecții, precum Brukenthal, Batthyaneum, Șumuleu-Ciuc, Biblioteca Academiei filiala Cluj-Napoca, Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, dar, cum la cărțile vechi fiecare exemplar al unei ediții este o valoare în sine prin

⁵ Descrie în catalog la pozițiile: 18, 24, 34, 35.

particularitățile lui, existența altor exemplare din aceeași ediție nu ne dispensează de a le mai căuta pe cele care au aparținut Mănăstirii Călugăreni (Mureș).

d) 14 incunabule de la Călugăreni sunt unicate, nu mai figurează în nici o altă colecție din cele menționate de Constantin Karadja și nici în fișele adunate până în prezent pentru catalogul colectiv.

Nici aceste 14 incunabule, nici cele 6 menționate la punctul c) nu pot fi încă declarate pierdute. Așa cum prin bunăvoința colegei de la Miercurea-Ciuc, Muckenhaupt Erzsebet, am aflat de cele transferate în fondurile Mănăstirii franciscane de la Odorheiul Secuiesc, depuse actualmente în custodie la Șumuleu-Ciuc, este posibil ca, dacă și când voi putea lua contact cu fondurile de incunabule ale tuturor mănăstirilor franciscane din țară (pe care încă nu le-am putut vedea, din varii motive, independente de voința mea), să dau de urma incunabulelor de la Călugăreni, mutate – să sperăm – în altă mănăstire.

Tot din Lista lui Constantin Karadja aflăm că Mănăstirea franciscanilor din Târgu-Mureș a avut un singur incunabul: *Cornucopiae linguae latinae...* / Nicolaus Perotus .-Venezia : Bernardinus de Choris , 25 Mai. 1492 ; 2⁰ (Karadja 1338). Acest exemplar a intrat după 1948 în colecția lui Francisc Mayerhofer din Arad, iar la plecarea acestuia din țară, a fost confiscat, împreună cu ceea ce posesorul încă nu vânduse, prin anticariat, din colecția sa de valori bibliofile și inclus în Fondul de Stat al Cărții, de unde a intrat în 1957 în Colecțiile Bibliotecii Centrale de Stat, actuala Bibliotecă Națională a României.

În prezent, această ediție figurează la nr. 90 în Catalogul colecției de incunabule (autor Elena Maria Schatz), publicat la București, în 1995. Lucrarea are ex-librisuri care arată că, la un moment neprecizat, a aparținut Mănăstirii franciscane Sf. Petru din Cluj-Napoca (Conventus Claudiopolitani Ord. Minor Conventualium ad S. Petrum), de unde a fost dăruită, probabil, Mănăstirii franciscane din Târgu-Mureș, după reîntemeierea acesteia din 1711.

Deși nu are nici un semn de apartenență la această mănăstire, am presupus că acesta este exemplarul semnalat în Karadja 1338, pentru că, în Listă, această ediție nu figurează decât în două exemplare: unul la Biblioteca Academiei Române, unde se află și în prezent, descris la poziția 48 în Catalogul incunabulelor realizat de doamna Livia Bacâru și publicat în anul

1970, și al doilea exemplar la Târgu-Mureș, la Cluj nefiind semnalat nici un exemplar din această ediție.

După cum se poate ușor observa din cele spuse până acum, în această fază a cercetării mai sunt încă unele aspecte neelucidate privind amplasarea actuală a unora dintre incunabilele mureșene (în special a celor de la Mănăstirea franciscană de la Călugăreni) cuprinse în Lista lui Constantin Karadja. Dar nu suntem decât la începutul unui drum care, dacă va putea fi continuat și dus până la capăt, ar putea să dea un răspuns nu numai problemelor obișnuite pe care le ridică un catalog colectiv: ce titluri/ediții, câte exemplare de incunabile avem în țară și care sunt colecțiile care dețin aceste valori, ci și unor întrebări privind istoricul mai amănunțit al colecțiilor, felul în care au circulat aceste cărți, dacă nu din oficina tipografică în care au fost multiplicare, cel puțin din colecția în care le-a surprins Constantin Karadja, în 1937, până în colecția în care le va consemna Catalogul colectiv al incunabilelor din România, programat să apară în următorii doi ani.

BIBLIOGRAFIE

❖ *Catalogul colecției de incunabile* / Elena-Maria Schatz.-București: Biblioteca Națională a României , 1995.

❖ *Catalogul incunabilelor* / Livia Bacăru.-București : Biblioteca Academiei Române , 1970.

❖ *Catalogul incunabilelor din Biblioteca Teleki-Bolyai = Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai.*-Târgu Mureș , 1971.

❖ *Comorile unei arhive : Fondurile Constantin I. Karadja* / Georgeta Penelea-Filitti ; Lia Brad-Chisacov.-București : Editura Demiurg , 1996.

❖ *Constantin I. Karadja (1889-1950), bibliofil și bibliolog : Noi contribuții* / Adriana Ștefănescu-Mitu. În: Biblioteca și cercetarea, X.-Cluj-Napoca , 1985 , pag. 274-291.

❖ *Lista incunabilelor din România* / Constantin Karadja (fotocopie după manuscrisul dactilografiat trimis de autor, în 1937, redacției GW de la Berlin).

Incunabula from Mureș County between Constantin Karadja's List and the Collective Catalogue of Incunabula from Romania

Abstract

Constantin Karadja is famous not only because of his collections of valuable antiquities, but also for his interest concerning the ancient books – incunabula. In the first half of the 20th century, while he was living in Berlin, The Committee for the Collective Catalogue asked him to realize a catalogue of incunabula from Romania. His list, including 1.470 copies, was not complete; there were some still unknown incunabula at Oradea, Iași, Satu Mare, Baia Mare etc.

In the list presented in 1937 he gives us informations about incunabula found in Mureș county, at different libraries: Franciscan Monastery from Călugăreni, with 23 copies; the Reformed College – 7 copies; Teleki Library – 29 copies; Franciscan Monastery from Târgu Mureș – 1 copy.

There are some differences between Karadja's List and the Catalogue of Incunabula from Teleki Library, published in 1971, suggesting that he was not informed about all the copies that existed at that moment in this area. It is also possible that the incunabula from different libraries of Mureș county were identified only after Karadja's List in 1937.